

EL PROLETARIAT RURAL AL SEGRÀ

Enric Vicedo i Rius

L'estudi del proletariat rural dins l'àmbit occidental de Catalunya no es justifica per la necessitat d'analitzar els diversos grups marginals que configuren la societat catalana. Si les estadístiques de l'època tenen algun sentit, hom pot concloure que els assalariats foren un sector social numèricament molt ampli. I no tan solament a la segona meitat del segle XVIII -quan la pressió demogràfica era alta i no tothom tingué accés a la terra-. Un cens del Corregiment de Lleida del 1721 (1) xifrava en 3.276 el total de "*hombres y manzevos*" i en 1385 el de "*jornaleros, manzevos y criados*". Si la segona xifra representa en sentit ampli als assalariats, s'observa que quasi un terç dels homes del corregiment eren assalariats o fills d'aquests. Però el nostre interès se centra a la segona meitat del set-cents, quan l'abundor d'assalariats que es manifesta al Cens de Floridablanca -quadre 1- fa observar a Vilar que les estadístiques del moment no sempre distingeixen petit pagès propietari d'assalariat sense terra (2).

Quadre 1
Pagesos i jornalers a diversos pobles del Segrià (1787) (3)

Poble	Pagesos	Jornalers	Poble	Pagesos	Jornalers
Aitona	105	28	Seròs	147	109
Alcarràs	38	54	Soses	24	15
Benavent	207	0	Torre-farrera	189	71
Corbins	88	200	Torres de Segre	82	117
Lleida	528	1204	Torre-serona	82	117
Rosselló	74	8			

La petita pagesia propietària que no gaudia de suficient terra per a subsistir, havia de vendre en determinats moments la seva força de treball (4). La documentació de l'època és prou eloqüent en aquest sentit. El Capítol de Lleida escriurà, en referir-se a Lleida, que es compona "*en la maior parte de jornaleros, de artesanos, y de labradores pobres, de los que*

1.- Caixa (C) 61, secció (S) "Cadastré". Arxiu Històric de Lleida (A. H. LL.).

2.- VILAR, P. "Catalunya dins l'Espanya Moderna", v. 3, pp. 553-554. Barcelona, 1975.

3.- IGLÉSIES, J. "El cens del comte de Floridablanca. 1987. Part de Catalunya". 2 volums. Barcelona, 1969.

4.- AYMARD, M. "Autoconsommation et marchés: Chayanov, Labrousse ou Le Roy Ladurie?", a "Annales", novembre-desembre 1983, p. 1395. París.

casi todos, o la maior parte, tienen sus pequeños campos de riego, cuyas cosechas se reducen a una o dos garbas..." (5). Tant el 1716 com el 1785 apareixen, en el cadastre de Lleida, jornalers amb terra, malgrat els esforços de la Intendència per tal de què això no fos així, donada la reducció que aquest fet significava en el cadastre personal (6). La Confraria de Llauradors, sindicat pagès de la ciutat de Lleida, permetia sense dificultats que els jornalers sense terra formessin part de la corporació, fins i tot quan aquesta fou considerada per l'administració com a gremi: *"se alistan en este cuerpo vecinos que no poseen ni cultivan tierras..."* observà l'Ajuntament de Lleida, però reconeixerà que *"casi todos los vecinos seran cófrades, pues son muy pocos los que no tienen alguna porción de tierra propia, aún entre los artesanos, que entre el común de vecinos y el gremio habrá cortísima diferencia"* (7). Malgrat aquests testimonis contemporanis, no s'ha de pensar que tots els veïns gaudissin almenys d'alguna terra. Un estat dels homes solters d'edat compresa entre els 17 i els 36 anys mostra que, dels 639 individus trobats en aquesta situació, 350 es dediquen a l'agricultura: 116 són propietaris. 104 colons o parcers i 130 jornalers (8).

Convé indicar quins són els aspectes que s'abordaran en aquesta comunicació:

1. Beneficià el procés de colonització agrària que es desenvolupà a les terres de Lleida a la segona meitat del segle, i molt especialment a partir dels anys setanta, els jornalers?
2. L'augment dels assalariats va lligat amb el desenvolupament de les relacions de producció capitalista al camp?
3. Quina fou l'evolució de les condicions de vida dels assalariats?

Els assalariats i el procés de colonització agrària

A les terres de Lleida, on la classe feudal gaudia de la senyoria directa i de la propietat útil de moltes terres ermes i deshabitades a conseqüència de les conjuntures del segle XVII, la colonització agrària es feu a base d'establiments emfitèutics i de llicències de conreu durant el beneplàcit del senyor. El Gran Priorat de Catalunya tendí a donar establiments sobre terres ermes o sobre terres que es cultivaven sota llicència, mentre el Capítol de Lleida no establí els seus termes despoblats del Segrià (9).

Beneficiaren els establiments i les llicències als jornalers que no tenien terra? La resolució del Consell de Castella del 1758 permetia l'establiment de terres comunals de Lleida als veïns que tinguessin bestiar de treball (10).

- 5.- "Instrucción sobre formar nuevos artículos variando los remitidos primeramente en la causa de Décimas de Lérida". *Registre (R)* 22, f. 83r. Arxiu Capitolar de Lleida (A. C. LL.).
- 6.- VICEDO RIUS, E. "Propietat, accés a la terra i distribució dels ingressos a la Lleida del segle XVIII", a "Recerques", núm. 12, p. 74. Barcelona, 1982.
- 7.- Informe de l'Ajuntament de Lleida contra la Confraria de Llauradors. 3 de juny del 1792. R. 517, fs. 65-67. S. "Consells Generals". Arxiu de la Paeria de Lleida (A. P. LL.).
- 8.- "Estado del alistamiento de la ciudad de Lérida...". 22 de juny del 1777. R. 920, fs. 56r-57. S. "Cartolari". A. P. LL.
- 9.- VICEDO RIUS, E. "Producció, propietat i renda a les terres de Lleida (segle XVIII)", tesi doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona. Bellaterra, 1987. Del mateix autor, "Propietat i renda senyorial a les terres de Lleida en el marc del procés de creixement agrari (segle XVIII)", a "Terra, treball i propietat. Classes agràries i règim senyorial als Països Catalans", pp. 278-301. Barcelona, 1986.
- 10.- Escrit que Miquel Pleyà i Antoni Viladot, majorals de la Confraria de Llauradors, enviaren a l'Ajuntament de Lleida el 3 de desembre del 1788, criticant i demanant informació sobre els establiments comunals que es pretenen fer. C. 44. S "segle XVIII". A. P. LL.

Quadre 2
Propietaris de bestiar a tres carrers de Lleida (1756) (11)

Carrer de Boters:

Jornalers	12	rucs	-	
Pagesos	1	ruc	3	mules
Vídua	-		-	
-	-		1	mula

Carrer de la Tallada:

Jornalers	5	rucs	3	mules
Pagesos	1	ruc	9	mules
Vídua	-		2	mules
-	-		2	mules

Carrer Major:

Artisans	1	ruc	3	mules
-	-		7	mules

L'anàlisi dels propietaris de bestiar de tres carrers de la Lleida del set-cents mostra que els jornalers que tenien bestiar gaudien bàsicament de rucs, animal que no s'utilitza en les tasques de llaurar, que normalment es feia a Lleida amb bestiar mulatí. A més, cal observar que la majoria de jornalers no gaudia de cap tipus d'animal (12). Si aquests establiments que pretenien beneficiar la pagesia -i per tal d'aconseguir-ho estableixen un límit de 12 jornals com a màxim- no significaren l'accés a la terra dels assalariats en sentit estricte, hom pot pensar que els establiments fets per senyors devien beneficiar aquella pagesia que ja tenia terres i, per tant, experiència en la conducció d'una explotació agrària. O bé que ja havien donat mostres de treballar a l'estil de "*bon pagès*" en obtenir una llicència temporal.

Esdevé necessari analitzar si les llicències beneficiaren els jornalers sense terra. Hem analitzat una mostra de llicències, concretament aquelles que es feren el 1777 pel Capítol de Lleida sobre terres de Raïmat en ple procés d'expansió agrària (13). De les 62 llicències atorgades, 7 beneficiaren veïns de Vilanova d'Alpicat, 16 de Lleida, 15 de Torre-serona, 14 de Benavent, 3 de Vilanova del Segrià, 2 de Torrefarrera, 2 de Rosselló i 1 del qual no consta la població. Es tractava en quasi tots els casos de pagesos. El quadre 3 mostra la riquesa cadastral en terres i bestiar dels colons de Lleida i Vilanova d'Alpicat.

11.- "Vezindario de la ciudad de Lérida por el año 1756". R. 200. S. "Comptes i escriptures". A. P. LL.

12.- Com s'observa en els cadastres de la segona meitat del segle.

13.- "Llicències, Vallfogona, Suchs, Rahimat. 1606-1827". R. 106. S. "Pia Almoïna". A. P. LL.

Quadre 3 (14)

Riquesa cadastral dels beneficiaris de les llicències de Raïmat (1777)

- 1> Agustí Ivars, pagès de Vilanova d'Alpicat (J=15)
C: Fill de Joan Ibars, impedit. Posseeix 20,5 jornals de terra, dues vaques i un ruc.
- 2> Josep Blasi, pagès de Vilanova d'Alpicat (J=15)
C: Es tracta d'un pagès que no té terra, però gaudeix de dues vaques i un ruc.
- 3> Bautista Cerès, pagès de Vilanova d'Alpicat (J=6)
C: Pagès amb 8,25 jornals i sense bestiar.
- 4> Pere Romeu, pagès de Vilanova d'Alpicat (J=24)
C: Gaudeix de 15,31 jornals i no té bestiar.
- 5> Josep Esquer, pagès de Vilanova d'Alpicat
C: Hi ha dos veïns amb aquest nom.
- 6> Francesc Olivé, pagès de Vilanova d'Alpicat (J=8)
C: Té 8,73 jornals i no posseeix bestiar.
- 7> Josep Romeu, sastre de Vilanova d'Alpicat
C: No consta al cadastre.
- 8> Ramon Lloret, pagès de Lleida (J=)
C: Jornaler de Lleida, Té 2,42 jornals i no posseeix bestiar.
- 9> Francesc Bosch, pagès de Lleida (J=16)
C: Pagès de Lleida, disposa de 3,92 jornals i d'un ruc.
- 10> Josep Rosselló, pagès de Lleida (J=20)
C: Té 5,73 jornals i dues mules.
- 11> Agustí Mari, pagès de Lleida (J=12)
C: Fomer, que disposa de 2,96 jornals i dues mules.
- 12> Anton Rosselló, pagès de Lleida.
C: No consta al cadastre.
- 13> Joan Gener, pagès de Lleida (J=16)
C: Té 5,88 jornals i no disposa de bestiar.
- 14> Fèlix Bosch, pagès de Lleida (J=18)
C: Impedit. Té 9,92 jornals i dues mules.
- 15> Antoni Martí, pagès de Lleida
C: Hi ha dos veïns amb aquest nom.
- 16> Pere Vals, pagès de Lleida.
C: No consta al cadastre.
- 17> Maria Fon, vídua.
C: Hi ha tres vídues de Font.
- 18> Pau Saucés, ferrer de Lleida (J=14)
C: Fill de la vídua de Josep Saucés, que posseeix 13,67 jornals i un cavall.
- 19> Miquel Pallejà, pagès de Lleida (J=25)
C: Fill de la vídua de Joan Pallejà. Posseeix 12,75 jornals i dues mules.
- 20> Macià Vilella, pagès de Lleida (J=20)
C: Pagès que té 18 jornals i dues mules
- 21> Francesc Gibert, pagès de Lleida (J=7)
C: Pagès amb 39,58 jornals i tres mules.
- 22> Pau Plana, pagès de Lleida (J=10)
C: Pagès amb 26,71 jornals i dues mules.
- 23> Manuel Català, pagès de Lleida.
No consta al cadastre.

J= Jornals en la llicència de 1777 (només pels individus localitzats en el cadastre). C=segons el cadastre de 1777.

Dels 16 beneficiaris localitzats, la meitat posseïen més de nou jornals, dos se situaven entorn a 9 jornals i els sis que resten no arribarien a 6 jornals -només en un cas es dona llicència a un pagès sense terra-. Sembla evident que les llicències poc degueren beneficiar els jornalers en sentit estricte -aquells que no tenien terra-, però s'observa una modesta presència de pagesos petits propietaris. Aquest grup, donada la poca terra posseïda, havia de completar els ingressos amb el cultiu temporal de terres o bé venent conjunturalment la seva força de treball. Aquesta segona possibilitat havia de ser la més freqüent, donada l'enorme abundor de petits propietaris a les terres de Lleida. Seguint els criteris de Feliu (15), es pot establir el límit de la petita propietat en els nou o deu jornals, horitzó que separaria a mode d'hipòtesi la situació de no subsistència d'aquella en què el pagès podria viure de les seves propietats sense necessitat d'obtenir ingressos complementaris.

Pel que fa al nombre de jornals atorgats en cada llicència del 1777 no es troba una correlació entre aquest i la terra que el beneficiari posseïa en propietat segons el cadastre.

El desenvolupament de les relacions de producció capitalistes

La formació d'unes relacions socials de producció capitalistes al camp exigeix un procés de diferenciació social dins la classe dels productors (16): el desenvolupament d'una burgesia agrària propietària de la terra, que explota el treball dels assalariats que han arribat a aquesta situació donada l'expropiació que han sofert dels mitjans de producció -en aquest cas la terra i les eines de treball- (17).

És evident la dificultat que comporta observar un desenvolupament d'aquest tipus en una comarca on domina sense cap mena de dubte la petita i mitjana propietat, i on les grans propietats eren senyorialis i no s'arrendaven a empresaris, sinó que, en fer el procés de colonització, s'establiren parcialment o es cultivaven mitjançant llicències temporals.

On treballaven els nombrosos assalariats documentats?

Quadre 4

Sistemes d'explotació de les terres que els eclesiàstics posseïen al terme de Lleida segons els cadastres (1754-1785) (18)

Any	D'abans de 1716 explotades a "ses costes"		D'abans de 1716 i explotades per parcors		De després de 1716		Total	
	Jornals	%	Jornals	%	Jornals	%	Jornals	%
1754	540.9	47.3	275.42	24.1	328.5	28.7	1144.9	100
1785	512.0	61.9	123.9	15.0	191.3	23.1	827.3	100

no s'inclouen les terres de pastura de 1754.

- 15.- FELIU, G. "Posibilidades de producción y necesidades de reproducción de la familia campesina en el Antiguo Régimen (Un ejemplo local)". Comunicació presentada al III Col·loqui d'Història Econòmica. Segòvia, 1985.
- 16.- DOBB, M. "Del feudalismo al capitalismo", a HILTON, R. (ed.). "La transición del feudalismo al capitalismo", pp. 231-237. Barcelona, 1978. La importància dels assalariats i de les relacions de producció capitalistes al Baix Llobregat ha estat observada per CODINA, J. "El Delta del Llobregat i Barcelona. Gènesi i formes de vida dels segles XVI al XX". Barcelona. 1971. Del mateix autor, "Proletariat rural al Delta del Llobregat al segle XVIII". Barcelona, 1969.
- 17.- MARX, K. "La llamada acumulación originaria", a "El Capital", v. 1, capítol XXIV. F. C. E. México, 1946.
- 18.- "Lleida. 1754. Cadastre". C. 61. S. "Cadastre". A. H. LL. "Llibre de la contribució del cadastre. 1785". Rs. 1057-1058. S. "Cadastre". A. P. LL.

Si s'observen les dades percentuals de les dues primeres columnes, es conclou que els eclesiàstics lleidatans augmenten el percentatge de terres explotades "a ses costes", és a dir, amb treball assalariat, mentre que les terres treballades per parcers minven. Malgrat aquest tret observat, en valors absoluts les terres treballades per assalariats s'han reduït. Les terres del terme de Lleida, propietat d'eclesiàstics, no absorbiren més que una petita part de la força de treball que s'oferia en aquells moments.

Quadre 5

"Vecindario" de Lleida * fet entorn de 1748 (19)

* pagesos cap de família que tenen casa i terra, la qual es cultivada directament, per fills o criats.	466
* jornalers que tenen casa o barraca i terres.	65
* oficials artesans amb terra, casa, ofici i fadrins; i altres veïns amb casa i terres cultivades per criats o jornalers.	148
* fadrins d'oficis i "meramente" jornalers que no tenen ni casa ni terra, vivint en barraques o parts de casa llogades.	96

* nombre de veïns cadastrals, sense els eclesiàstics.

Aquest cens de mitjans de segle mostra la complexa realitat dels assalariats. D'entrada es distingeix entre els criats i els jornalers. Vilar (20) ha mostrat la importància que per l'època tenia aquesta realitat: el criat representa l'estabilitat i el jornal, que sovint efectua desplaçaments per cercar feina, és un element que distorsiona la situació. El cens distingeix, però, dins els jornalers, aquells que tenen terra i vivenda dels "meramente jornaleros" -o sigui, la franja més pobra dels petits propietaris dels qui no tenen altra cosa que la seva força de treball. Del quadre 5 sembla desprendre's la importància del treball familiar i dels criats en l'explotació del terme de Lleida. Un altre tret característic és la utilització de mà d'obra assalariada per part d'artesans i altres veïns de Lleida, els quals, donat que sorgeixen del mateix sector dels productors, formen part indiscutible de la classe pagesa (21). Tal i com avança la segona meitat del set-cents i el procés d'expansió agrària la utilització de mà d'obra jornalera es va generalitzant.

19.- "Vecindario... de todas las personas, sin excepción estados, que tienen en la presente Ciudad de Lérida..., a excepción de pobres mendigos o inútiles para el trabajo, insiguiendo lo literal del capítulo 3 de la Instrucción, o reglamento, para conservación de montes, aumento de plantíos, y siembra de semillas, según orden de S.M. de 12 de diciembre 1748...". R. 706, fs. 132-133. A. P. LL.

20.- VILAR, P. "Reflexiones sobre la noción de 'economía campesina'", a "La economía agraria en la historia de España. Propiedad, explotación, comercialización, rentas", p. 361. Madrid, 1979.

21.- HILTON, R. "El campesinado como clase", a "Estudis d'Història Agrària", núm. 3, pp. 27-37. Barcelona, 1978.

Quadre 6
Dades d'establiments realitzats per diversos senyors a les terres de Lleida (22)

Termes	anys	jornals per emfitcuta (mitjana)	% de terra repartida en lots de mes de 15 jornals
Novella i Escarabat	1774-77	15.02	65.43
Tarrogos	1774-77	28.00	82.65
Vincello	1776-79	8.77	51.92
Lleida*	1775-80	31.11	87.50
Termens	1785-86	36.02	95.44
Vimpeli**	1777-79	6.81	4.69
Vimpeli**	1802-03	9.20	45.03
Almacelles	1800	53.20	97.94

* A la petita part del terme de Lleida propietat feudal del Gran Priorat de Catalunya; ** Vimpeli, Vilaplana i Carrassumada

Quadre 7
Jornals per petit propietari a Lleida (1716-1785)*

Interval	1716		1785	
	jornals per propietari	índex	jornals per propietari	índex
0 a 4 jornals	2,73	100	2,33	85,35
4 a 9 jornals	6,32	100	6,04	95,57
total	4,45	100	3,56	80,00

*sense els eclesiàstics.

La tendència dels establiments a donar lots de terra força grans a pagesos de les àrees de colonització i el desenvolupament dels jornalers en sentit estricte o d'aquells que són petits propietaris -els quals perden un 20% de terra en propietat per càpita entre 1716 i 1785 a Lleida (quadre 7), situació ben diferent a la de la mitjana o gran propietat- (23), són fenòmens que s'interrelacionen. L'explotació del treball assalariat per part de la pagesia benestant (24) es donà a la Lleida i al Segrià del segle XVIII, mostrant el desenvolupament de les relacions socials de producció capitalistes al camp. Aquesta explotació era més forta quan eren les dones i els nens qui venien la seva força de treball. Sabem que aquest treball infantil i femení fou molt important per aportar ingressos complementaris a les famílies pageses amb poca o sense terra. Luis Blondel, governador de Lleida, manifestava el 28 d'octubre del 1789 que la comarca de Lleida *"pobladísima son quasi todos gente del campo, dedicados sólo a la agricultura; que con el motivo de estos años de carestía de granos, los dueños de las tierras escusan quanto pueden el hacer trabajar los jornaleros, y a estos faltándoles las labores del campo se hallan en la mayor escasez, miseria, y desconsuelo por no poder mantener sus fa-*

22.- VICEDO RIUS, E. "Producció...", v. 2; i "Propietat i renda senyorial...", pp. 285-286.

23.- VICEDO RIUS, E. "Propietat, accés a la terra...", p. 62.

24.- Aquesta pagesia benestat, que es configura com una incipient burgesia agrària, està formada per pagesos, artesans, comerciants...

milies" (25). Justament l'hivern anterior s'havien gelat les oliveres i en el proper hivern no podien treballar en la recollida d'olives "infinidad de hombres, y mugeres...". Eren assalariats "hasta niños de ocho años...". L'explotació del treball femení i infantil és palesa si considerem, per exemple, que el novembre del 1788 un noi guanyava per recollir olives 6 sous i una dona 3.75, mentre els salaris d'un home eren de 8-9 sous diaris (26).

Congost (27) ha advertit la dificultat de trobar, a la regió de Girona, beneficis generats per l'explotació del treball assalariat. La situació al Segrià sembla diferent. O si no, com explicar l'enriquiment que s'ha produït en la incipient burgesia agrària? (28).

Les condicions de vida dels assalariats

Ens ha estat possible de reconstruir l'evolució dels salaris pagats a Lleida en determinades conjuntures del segle XVIII.

Presentem dues sèries:

- a) Els salaris percebuts pels peons de la ciutat de Lleida en tres conjuntures determinades 1746-53, 1761-95 i 1787-95. Es tracta del salaris pagats per l'ajuntament de Lleida en la tardor-hivern dels diversos anys. no extracta, per tant, de mitjas anuals que compren nen tots el mesos. Aquestes haurien de ser una mica superiors donat que a l'estiu, quan el dis és més llarg, el salari nominal era més alt que a la tardor-hivern. A més no són dalaris agrícoles en sentit estricte (29), però, donada la poca especialització de la mà d'obra, poden ser considerats representatius dels salaris agraris.
- b) Una segona sèrie, que abasta des de l'agost de 1787 fins el maig de 1791, i que fa referència als salaris agrícoles pagats pel Convent de sant Antoni Abat, permetrà conèixer l'evolució de salari nominal i real en una cojuntura difícil.

Quadre 8
Salaris pagats per l'Ajuntament de Lleida (tardor-hivern) (30).

Període	Salari mitjà		preu mitjà del blat del blat		Capacitat de compra del salari en quartans de blat	
	sous	índex	sous	índex	quartans	índex
1746-53	5.18	100.00	71.52	100.00	0.87	100.00
1761-66	7.04	135.91	76.72	107.27	1.18	135.63
1787-95	7.97	153.86	136.40	190.72	0.70	80.46

Malgrat que el salari nominal creix un 53.86% durant la segona meitat del set-cents, el salari real -expressat per la capacitat de compra del salari nominal en quartans de blat- es redueix d'una manera notable, passant d'un índex 100 el 1746-53 a 80.46 el 1787-95. Cal destacar la millora observada entre 1746-53 i 1761-66, la qual desapareixerà en el període següent observat. Es palesa un fort empitjorament de la remuneració de la força de treball. No

25.- Escrit de Luis Blondel al Comte de Campomanes. Madrid, 28 d'octubre del 1789. R. 511, fs. 503-504. S. "Consells Generals". A. P. LL. 26.- "1787. Convent de Sant Antoni Abad. Comptes i rebuts". R. 18. S. "Pia Almoïna". A. P. LL.

27.- CONGOST, R. "Els propietaris i els altres. Anàlisi d'unes relacions d'explotació (la regió de Girona, 1768-1862)". Tesi doctoral inèdita, v. 1, pp. 110-114. Universitat Autònoma de Barcelona. 1988.

28.- Alguns exemples s'analitzen a VICEDO RIUS, E. "Producció...", v. 2, pp. 412-421.

29.- Es tracta, generalment, de salaris que fan referència a obres encarregades per l'ajuntament.

30.- Les dades-base es reproduïxen a VICEDO RIUS, E. "Producció...", quadre 4-32, v. 2, p. 522.

és sorprenent, doncs, que, com ja hem vist, les famílies pageses sense terra o amb quantitats reduïdes haguessin de treballar com assalariades: els nens, les dones i altres membres de la unitat familiar foren una mà d'obra barata per als sectors més benestants de la societat lleidatana.

Quadre 9
Evolució del salari de peò agrícola a Lleida (1787-1791) (31)

Any	Salari mitjà anual (sous)	Preus mitjans del blat (sous)	Capacitat de compra del salari (quartans de blat)
1787	9.41	80.40	1.41
1788	8.91	93.33	1.15
1789	0.07	144.42	0.68
1790	8.27	120.17	0.87
1791	8.40	98.20	1.02
Mitjana 1787-1791	8.61	107.30	1.02

coeficient del correlació lineal salari nominal/preus = 0.88

L'anàlisi d'un quadern del Convent de Sant Antoni Abat de Lleida -vegeu quadre 9 i gràfic 1- permet de reconstruir els salaris mensuals del període que comença l'agost del 1787 i finalitza el maig del 1791. Malgrat la curta durada del període observat, l'estudi és interessant car inclou l'any crític del 1789. Dels cinc anys que considera aquesta sèrie, tres tenen unes diferències percentuals del preu nominal del blat respecte de les mitjanes mòbils negatives i dos positives -44.25% el 1789 i 15.48% el 1790 (32).

Els salaris presentats són salaris agraris que fan referència a activitats diverses. El gràfic 1 expressa en la part inferior l'evolució mensual del salari agrari nominal, mentre la part superior indica l'evolució mensual del salari agrari real expressat en quartans de blat que compra el salari nominal. S'indica en tots dos gràfics el valor mitjà del període amb una línia horitzontal.

En general, els salaris nominals se situen sota la mitjana del període al final de la tardor i durant l'hivern -l'any 1788-89- fins i tot a la primavera. Si s'analitza el salari real s'observa que des de l'agost del 1788 fins el maig del 1790, i des d'octubre d'aquest any fins al mes de febrer de 1791, els salaris reals són per sota de la mitjana del període, mentre la resta del període es caracteritza pels salaris reals superiors a la mitjana. Cal destacar que els salaris reals de l'any agrícola 1787-88 són força superiors als de la resta del període.

El gràfic del salari real permet de comprendre amb claredat l'impacte que la crisi del 1789 havia de tenir sobre la població jornalera. Un vertiginós descens del salari real des del maig del 1787 fins al mínim del maig del 1789 havia de significar un enduriment de les condicions de vida de les classes més modestes de la ciutat de Lleida. La recuperació del salari real a finals de l'any agrícola 1788-89 i primers mesos de l'any següent és clara però sempre per sota del salari mitjà. L'hivern i la primavera següents els salaris tornen a tendir a la baixa per recuperar-se -però sovint a nivells inferiors al salari real mitjà del període considerat-

31.- Les dades-base es reproduïxen a VICEDO RIUS, E. "Producció...", quadre 4-33, v. 2, p. 526.

32.- VICEDO RIUS, E. "El preu dels cereals durant el segle XVIII en un mercat de l'interior: l'Almodi de Lleida", a *1r. Col.loqui d'Història Agrària*. Actes, pp. 327-345. València, 1983.

partir del juny del 1790 i fins abril de 1791. Com ja s'ha comentat, els anys civils 1789 i 1790 són els que tenen una diferència major entre els preus nominals del blat i les mitjanes mòbils. No ha de sorprendre la preocupació de Blondel en l'escrit que s'ha comentat o que l'Ajuntament de Lleida creés a la primavera del 1789 una flecca municipal per tal de fabricar pa o preus menys especulatius d'allò que era habitual en aquells moments a Lleida (33).

Aymard (34) posa de manifest que en moments de crisi cíclica no solament es produeix una disminució de les possibilitats de trobar treball per part dels assalariats i una reducció de la capacitat de compra del salari, sinó que també hi ha un procés d'augment considerable de l'oferta de treball -car molts petits pagesos necessitaran més que mai vendre la seva força de treball per tal de subsistir en moments de collites reduïdes- i la reducció de les remuneracions en termes nominals sense que això signifiqui un augment dels llocs de treball reals.

L'anàlisi dels salaris dels peons agraris de Lleida pel període 1787-1791 confirma les tesis d'Aymard. La reducció del salari real és evident. Si es calculen els salaris nominals mitjans anuals i es comparen amb el preu mitjà anual del blat s'observa que l'augment dels preus en aquest període és paral·lel a la disminució del salari nominal -quadre 9-. El coeficient de correlació lineal entre aquestes dues variables és de -0.88: el valor tan proper a la unitat significa que existeix una profunda relació entre la trajectòria del salari nominal i la dels preus del blat i el caràcter negatiu del coeficient mostra que la relació és inversa: quan els preus tendeixen a pujar, els salaris tenen tendència a la baixa; i a l'inrevés. Exactament els trets mostrats per Aymard.

L'estructura de la propietat de la terra a Lleida, amb un predomini de la petita pagesia, és un element clau en la distribució de la renda agrària: en moments crítics, quan les collites són migrades, molts d'aquests petits pagesos accediran al mercat del treball per tal d'intentar aconseguir un complement als seus ingressos migrats. Aquesta oferta de treball, juntament amb l'oferta dels jornalers en sentit estRICTE, implicarà pel joc de l'oferta i la demanda una reducció dels salaris nominals, ja que la demanda de força de treball és molt reduïda. Les classes més desfavorides actuen, en moments de crisi, cercant un jornal, actitud força raonable donades les circumstàncies.

Hi ha elements que permeten considerar la hipòtesi que, a la dècada dels quaranta del segle XIX, la tendència a curt termini dels salaris nominals és d'estabilitat. No es reduïxen quan el preu del blat creix. El salari real fluctua, per tant, en raó inversa al moviment dels preus. Aquesta situació, diferent de la trobada pel període 1787-91 a Lleida, es constata en l'estudi que Garrabou ha dedicat als salaris agraris d'Ivorra i Guissona, a la Segarra (35).

33.- Acords de 1789. R. 511. S. "Consells Generals". A. P. LL.

34.- AYMARD, M. "Autoconsommation et marchés...", p. 1397.

35.- GARRABOU, R. "Salari i cost de reproducció de la força de treball". En premsa.

Gràfic 1 Evolució del salari del peó agrari pagat pel Convent de Sant Antoni de Lleida.
 Agost 1787-maig 1791. Mitjanes mensuals.

